

Luna Alonso, A., Á. Fernández Rodríguez, I. Galanes Santos e S. Montero Küpper (2015). *Literaturas extranjeras y desarrollo cultural. Hacia un cambio de paradigma en la traducción literaria gallega*, Berna: Peter Lang, serie Relaciones literarias en el ámbito hispánico: traducción, literatura y cultura, n.º 11, 243 pp.

Que se traduce en Galicia? Quen o fai? Como se fai? etc. Moitas son as preguntas que nos faciamos sobre a tradución de literaturas estranxeiras en Galicia. O Grupo BITRAGA da Universidade de Vigo, que nunha achega anterior (*Traducción de una cultura emergente. La literatura gallega contemporánea en el exterior*, Peter Lang, 2012) analizara a tradución de obra galega no exterior, consagra o seu novo traballo a resolver estes interrogantes. Reúnense neste volume dez traballos que poderíamos agrupar en dúas partes, unha primeira de carácter estrutural, onde se tratan as políticas, os grandes números e as persoas que traducen; e unha segunda, na que se realiza unha aproximación por xéneros (narrativa, lírica e teatro) á tradución literaria en Galicia nas últimas tres décadas. Dous son tamén os obxectivos principais que estruturan a obra: analizar o lugar que ocupa a tradución literaria no sistema cultural galego e coñecer a evolución da tradución dos principais xéneros para poder ponderar o seu impacto no sistema cultural meta.

O volume ábrese co prólogo de Basilio Losada, que define a obra como “unha crónica da historia da tradución en Galicia” e evoca o fenómeno da importación e a tradución en xeral como unha vía de coñecemento entre culturas que se vén explorando dende a antigüidade, ao tempo que cita algunhas obras emblemáticas traducidas á lingua galega, como a Biblia, obras de Dante, Homero ou Shakespeare, no que considera un esforzo inmenso deste sistema literario que hai medio século apenas contaba con traducións.

Este texto introdutorio complementábase coa proposta de Ana Luna Alonso e Áurea Fernández Rodríguez, editoras do volume xunto con Iolanda Galanes Santos e Silvia Montero Küpper, membros do grupo BITRAGA da Facultade de Tradución e Interpretación da Universidade de Vigo. Nela explícase a xénese da obra e as liñas xerais que a vertebran. Trátase dunha moi esclarecedora exposición por canto sitúa e xustifica con precisión o marco cronolóxico que delimita os traballos, circunscritos ao período democrático no Estado español. Deste modo, a través das diferentes propostas incídese especialmente no desenvolvemento do fenómeno a partir dos anos oitenta do século XX, período relativamente curto, no que a tradución cara á e dende a lingua galega se desenvolveu con maior regularidade, contribuindo de modo claro e moi enriquecedor á normalización cultural, tal e como demostran os estudos científicos sobre dito fenómeno, prestando atención á análise cualitativa e cuantitativa da incidencia que tiveron os intercambios literarios nesta fase de consolidación da literatura galega.

De centrármonos na primeira parte da obra, dende un enfoque cualitativo, invéstase sobre as motivacións e consecuencias exercidas na conformación do campo literario e cultural dos axentes que interveñen no proceso, tanto editoriais coma persoas que traducen ou median na importación, así como as políticas que favoreceron a tradución. Así, no capítulo dedicado á análise das iniciativas de apoio á tradución en Galicia, Silvia Montero Küpper parte dun breve percorrido pola historia da lingua galega para logo achegar datos concretos sobre o sector editorial en Galicia nas últimas décadas e, asemade, analizar as diferentes políticas de tradución galegas proponendo medidas que deberían levarse a cabo neste campo, tendo sempre presente a importancia da tradución nunha cultura minorizada como é a galega. Iniciativas como as que aquí se presentan (Asociación de Tradutores Galegos, ATG, fundada en 1984 ou Bivir, a Biblioteca Virtual de Literatura Universal en Galego, iniciativa xurdida da ATG) cumpren un papel significativo para o desenvolvemento cultural galego, sen esquecer a necesidade de seguir contando coa axuda proporcionada polas subvencións, tanto do Estado Español coma da propia Administración galega, tendo en conta que as políticas de tradución da Administración autonómica non resultan plenamente satisfactorias. Resulta así unha achega moi esclarecedora e, ao tempo, abre liñas que precisan dunha maior profundización e análise demorada dos datos ofrecidos.

A continuación figuran os grandes números da importación literaria en Galicia nas últimas décadas a partir do catálogo da tradución BITRAGA (que ofrece datos comprobados e fiables sobre a tradución), nun artigo asinado por Iolanda Galanes que se centra na importación de obra literaria ao galego. Tras un percorrido polo panorama de diferentes traballos sobre a tradución feita en Galicia, céntrase no ocorrido neste ámbito a partir de 1980, poñendo de relevo a importancia e incidencia que adquire dende ese período a tradución de Literatura Infantil e Xuvenil (LIX) e o seu peso no elenco de traducións directas. Saliéntase que traducir obra literaria dentro do sistema non significa que se estableza un diálogo coa súa comunidade cultural, pois non sempre se chega a unha retroalimentación que leve a esoutra cultura a interesarse pola galega malia que a exportación de obra galega tamén nutre esta relación. Conclúese dando conta da importancia de manter unha relación fluída entre os sistemas implicados no mundo da tradución para servir de elemento de supervivencia da cultura galega. A pormenorizada análise, tanto cuantitativa como cualitativa, feita pola autora pon de relevo a importancia cobrada pola tradución no período referido no artigo e dá conta do gran cambio, arredor da década de 2000, producido no mundo da tradución. Este cambio prodúcese non só en termos cuantitativos senón que se constata que aumentaron exponencialmente o número de culturas presentes en Galicia a través da tradución literaria. Outro trazo singular é a emerxencia de proxectos culturais especializados en xéneros así como un maior número de traducións sen mediación doutra lingua.

Deseguido é Áurea Fernández Rodríguez a que fai unha interesante e detallada análise sobre o sector editorial galego e a tradución literaria. Estúdase o papel de selos editoriais galegos, a súa influencia e a súa capacidade para alimentar o campo literario galego e salienta o gran papel de dinamizador da lingua e cultura galegas que xogou o sector editorial que xorde con forza a partir da creación das Irmandades da Fala en 1916. Parte da idea da función de vehículo transmisor da cultura e da sociedade galega que cumpren as editoriais para detallar o exitoso camiño emprendido nas primeiras décadas do século XX, coa creación de selos como Céltiga (1921) ou Lar (1924) e o importante labor de editores como Ánxel Casal. A creación da Editorial Galaxia en 1950, tal como se pon de manifesto, marca o inicio da recuperación deste sector e será o punto de partida para a aparición de obras de carácter universal como *Carmina* de Horacio (1951), na tradución de Aquilino Iglesia-Alvariño ou antoloxías como *Versos de alleas terras e tempos idos*, de Ramón Ca-

banillas en 1955. Importante é o repaso que se fai aquí da nómina de autores/as e obras que viron a luz a partir desa data e que forman parte fundamental da cultura galega tal como Xohana Torres ou Carlos Casares (que traduciu o clásico universal *O principião*, de Antoine de Saint-Exupéry). Reflexiónase acertadamente sobre o grande esforzo de autores, tradutores e editores para normalizar a lingua galega axudándose da tradución para a súa visibilidade fóra das fronteiras propiamente galegas, feito que vai unido á oficialidade e institucionalización da mesma, acadadas na década dos 80. O avance destes propósitos, non fai máis, tal como se explicita, que cobrar aínda máis forza no actual milenio coa creación de selos de primeira calidade como Kalandraka Editora ou OQO e as súas filiais, cuxo labor é internacionalmente premiado e fomenta a distribución internacional da lingua galega nos cinco continentes. Neste capítulo fornécense datos actualizados e dáse conta da aparición de proxectos editoriais innovadores como Urco Editora ou Rinoceronte ou do cultivo a través da tradución de xéneros descoñecidos para o sistema editorial galego ata o momento.

14

Nesta análise de base non podía faltar unha reflexión sobre as persoas que traducen en Galicia como a que nos ofrece Ana Luna. No capítulo da súa autoría realiza unha pormenorizada análise das características, condicións, dificultades e recursos das persoas dedicadas á tradución literaria en lingua galega dende os inicios da democracia á actualidade na que, ao tempo, se ofrece unha extensa nómina de profesionais que estableceron os piares para unha sólida conformación dun sistema estable neste ámbito. Destácase o feito da feminización do oficio a medida que avanza a década dos 80 e a súa consolidación na década dos 90. Ponse de relevo a profesionalización da tradución en Galicia con iniciativas tan importantes como a creación da Asociación de Tradutores Galegos (ATG) en 1984 ou a constitución en 2001 do colectivo da AGPTI (Asociación Galega de Profesionais da Tradución e Interpretación). O aumento da produción literaria en galego nos anos 90 e o conseguinte incremento de tradución exemplifícase no artigo coa extensa nómina de profesionais. Estes, tal como se apunta, recollen o testemuño dos seus antecesores e, aínda que sexa a tempo parcial, segundo nos di a autora, está conformado por profesorado de todos os niveis de ensino, por escritores e escritoras e persoas dedicadas ao mundo da cultura que engaden valor aos textos co seu prestixio ou autoridade. Tras a lectura do artigo resulta evidente como uns primeiros intentos de normalizar unha lingua e cultura como a galega, trouxo consigo unha profesionalización crecente que, porén, debe

seguir demandando unha mellora das súas condicións laborais consonte á súa maior especialización e visibilidade.

Na segunda parte do volume, na que como se dixo se realiza unha análise de qué e cómo se traduciu en Galicia, encontramos un primeiro capítulo sobre a tradución de Literatura Infantil e Xuvenil, un sector que lidera o cambio de paradigma no mundo da tradución literaria. Isabel Mociño presenta unha detallada análise do estado da situación. O percurso cronolóxico artícuase tematicamente a través de subepígrafes sobre coedicións e multiedicións, sobre autotraducións, verbo dos clásicos universais para singularizar o tratamento da contemporaneidade. Coincide coas outras achegas deste volume en que a comezos do século XXI se produciron importantes cambios que teñen como protagonistas novas editoras (entre outras El Patito Editorial, Urco Editora ou Patas de Peixe) así como as foráneas (Almadraba, Planeta Oxford e MacMillan). Esta nova etapa caracterízase pola importación de obras xuvenís de autores de referencia para público xuvenil de modo paralelo ao que acontece no sector infantil. Resitúase así a tradución de clásicos universais; se anteriormente Kafka, Herman Hesse ou Jonh Steinbeck se editaron en coleccións para un potencial público infantil e xuvenil, a especialización deste sector provoca que estes autores se recolquen na literatura de adultos. Outro dos cambios experimentados nos últimos anos é que se foi conformando un catálogo innovador desde o punto de vista formal e temático así como un catálogo máis europeo. Conclúe que aínda que existan algúns baleiros, o camiño percorrido pola literatura para os máis novos e a súa tradución en só tres décadas resulta modélico para o conxunto de literatura traducida polo seu carácter innovador e pola profunda renovación experimentada neste sector e período.

Tras a chegada do galego ao mundo do ensino a partir da Lei de Normalización Lingüística de 1983, faise evidente a necesidade de crear un canon de obras para achegar a literatura ao alumnado polo que, tal e como Dolores Vilavedra expón no seguinte capítulo dedicado á importación de narrativa, os tradutores e tradutoras recorren frecuentemente aos clásicos como Jack London, Lewis Carrol ou Daniel Defoe. Será esta a década das traducións dos grandes clásicos. A tendencia á universalización da literatura e cultura galega parte xa do traballo dos integrantes da Xeración Nós, os cales importaron xa no primeiro terzo do século XX grandes obras como o *Ulises* de Joyce ou os ensaios filosóficos de Heidegger. A seguinte década focalizada no artigo

é a dos noventa, na cal o xiro dentro da tradución será evidente cara a obras, autores e autoras que se consideran de interese para o público e, asemade, cara a outras que influíron notablemente na xeración da Nova Narrativa Galega, sen esquecer a autores menos canónicos como Joseph Roth ou Herman Hesse, aínda que observa cómo o ritmo de aparición de obras traducidas baixa debido, probablemente, á maior dificultade que ofrece a súa lectura. Dá conta tamén do aumento de tradución de novela policial e detectivesca, así como da novela de autoría feminina, antoloxías, narrativa breve, literatura fantástica ou literaturas moi afastadas como a chinesa. Tal e como se mantén ao longo de todo o volume incídese novamente na falta de planificación e dinamización do mundo da tradución en Galicia e ponse de relevo a necesidade de superar este feito. Do mesmo xeito, apúntase a deriva da tradución cara ao máis comercial importando recentes (ou non tanto) Premios Nobel, como Yasumori Kawabata (*A casa das belas atormentadas*, 2007) ou best-séllers como *O código da Vinci* de Dan Brown, fenómenos nos que é innegable a súa forza e o interese das editoriais de ofrecer como engadido o feito da rápida dispoñibilidade para a súa publicación, por veces case ao mesmo tempo có orixinal.

16

María do Cebreiro achégase no penúltimo capítulo á importación do xénero lírico a través dunhas detalladas consideracións teóricas sobre diferentes cuestións metodolóxicas acerca dos fluxos descontinuos e asimétricos que regularizan o tráfico global de literatura e que se sustentan no intercambio cultural mutuo. Incide en que o carácter fragmentario da lírica e a súa brevidade fronte a outros xéneros como a narrativa fan que a súa difusión sexa diferente, máis alá do formato libro (antoloxías ou prensa periódica) sen esquecer que a poesía máis contemporánea se serve tamén doutros soportes non impresos como os acústicos ou videográficos. Escóllese a catro axentes culturais para exemplificar esta práctica como difusores dos clásicos occitanos ou florentinos (Darío Xohán Cabana), impulsores de diversos proxectos de investigación dende o ámbito universitario (Manuela Palacios), importadores das voces máis recentes (Yolanda Castaño) ou difusores e tradutores de poesía francófona (Emilio Araújo). Tal como se pon de manifesto, a recepción de poesía internacional que se fai dende as grandes editoras como Galaxia ou Xerais é evidente, malia ter destinado coleccións específicas a esta práctica como “Dombate” ou “Ablativo Absoluto”. Pola contra, selos como Espiral Maior ou Edicións Positivas manteñen a súa aposta por esta difusión, sen dúbida tan necesaria e de seguro ben desexada polo público lector. En conclusión, son varias as innovacións expresivas e metodolóxicas que ca-

racterizan a tradución da lírica máis contemporánea co seu punto álxido entre 1993 e 2008, se ben factores políticos e económicos levan a unha diminución constatable nos últimos anos.

En último lugar coméntanse as dificultades que caracterizan a práctica da tradución teatral e das que dá conta Manuel Vieites, o cal parte da base de que cómpre diferenciar a tradución da obra teatral en si mesma como texto literario da que se poida facer para a súa posta en escena. Serán relevantes neste caso as características específicas da cultura meta. O percorrido que se fai aquí pola consolidación do sistema teatral galego dende fins do século XIX e o primeiro terzo do século XX, ten presente que nos seus inicios a súa dimensión primordial era instrumental, ao servizo dunha idea de nación, se ben a importación de obras dramáticas como estratexia modernizadora cobra forza nos anos sesenta, coincidindo coa aparición sucesiva de grupos de teatro afeccionado e escolar, así como os grupos de teatro independente. A profesionalización do sistema teatral levouse a cabo en condicións de precariedade aínda que isto non impedise o seu desenvolvemento como un campo profesional emerxente, tal como apunta acertadamente Manuel Vieites. A ampla listaxe de títulos traducidos que se nos achega pon de manifesto que nas últimas décadas a súa regularidade e visibilidade cobrou importancia, grazas, entre outras, a iniciativas como os Cadernos da Escola Dramática Galega, as coleccións de libros do Centro Dramático Galego en Xerais, a *Revista Galega de Teatro* ou recentes coleccións como as da Biblioteca ESAD, porén, como acontece con outros xéneros, a planificación do traballo tradutor segue sendo unha materia pendente para que se lle outorgue o recoñecemento que merece.

As conclusións que ofrecen nas páxinas finais Iolanda Galanes e Silvia Montero Küpper pechan unha obra tan esclarecedora coma útil pola ampla panorámica que ofrece sobre o traballo de tradución en Galicia. Establece un estudo da situación e fai unha análise cuantitativa baseada en datos fiables, establece tamén etapas e marca o comezo do século XXI como un cambio substancial tanto no número de novas editoras (especializadas cun proceso de internacionalización moito máis eficaz) coma nunha maior profesionalización (traducións directas) ou ben por ter gañado novos espazos, ao importar-se obras doutras culturas como pode ser o islandés.

Ana Belén Moreda